

EUGENIUSZ WIŚNIEWSKI

PRZEPISY POSTNE W ŚREDNIOWIECZNEJ POLSCE

Do ważnych obowiązków religijnych wiernych w średniowieczu należało zachowywanie postów, czyli okresowe wstrzymanie się od spożycia pokarmów mięsnych i nabiału¹. W Kościele powszechnym stanowiło ono od dawna ustaloną, choć na różnych terenach nieco zróżnicowaną praktykę². Na gruncie polskim o obowiązku zachowywania przepisów postnych słyszymy bardzo wcześnie, bo donosi nam o tym już Thietmar, informując o drakońskich metodach — wybijaniu zębów — stosowanych przez władze państwowe wobec nie przestrzegających w tym zakresie przepisów kościelnych³. Możemy stwierdzić, że w pierwszej połowie XIII w. były one u nas surowsze aniżeli na Zachodzie, skąd przybywali do nas koloniści niemieccy. O ile bowiem w Polsce okres wielkiego postu zaczynało się już od siedemdziesiątnicy, nowi przybysze rozpoczynali go dopiero od Popielca, przez co popadli w konflikt z miejscową władzą kościelną. Toteż kiedy w r. 1248 przebywał w Polsce legat papieski Jakub, archidiakon leodyjski, późniejszy pap. Urban IV, zwrócili się do niego ze skargą na biskupów, którzy pod groźbą ekskomunikacji zmuszali ich do wstrzymywania się od pokarmów mięsnych zgodnie ze zwyczajem przestrzegającym przez ludność miejscową, podczas gdy oni, podobnie jak ich przodkowie, poszczenie rozpoczynali dopiero w środę popielcową. Legat biorąc pod uwagę, iż praktykowany przez kolonistów zwyczaj nie sprzeciwia się przepisom Kościoła powszechnego oraz fakt, że pod wpływem przybyszów także wielu spośród miejscowej ludności porzuciło surowsze miejscowe zarządzenia postne, zdecydował, że zachowywanie postu w okresie od siedemdziesiątnicy do Popielca może być jedynie dobrowolne, nie zaś obowiązkowe⁴. Poza wielkim postem wstrze-

¹ J. Sawicki. *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne* (dalej: CP). T. 7: *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*. Poznań 1952 s. 155 art. 36.

² R. Hindrigger. *Fasten*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 3. 2. Aufl. Freiburg im Breisgau 1931 kol. 965—966.

³ *Kronika Thietmara*. Tłum. i oprac. M. Z. Jedlicki. Poznań 1953 s. 580-583.

⁴ U. Heyzmann, *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*. W: *Starodawne prawa polskiego pomniki*. T. 4. Cracoviae 1875 s. 532 n. art. 12. Szeroko omawia genezę postu 9-tygodniowego w Polsce T. E. Modelski (*Post*

mięzliwość w jedzeniu obowiązywała także co kwartał w tzw. suche dni (środa, piątek i sobota) oraz w wigilie kilkunastu świąt w ciągu roku. W diecezjach wrocławskiej i poznańskiej w pierwszej ćwierci XV w. były to wigilie następujących świąt: Bożego Narodzenia, Macieja Apostoła, Wniebowstąpienia Pańskiego, Zielonych Świąt, Jana Chrzciciela, św. św. Piotra i Pawła, Jakuba Apostoła, Wawrzyńca Męczennika, Wniebowzięcia NMP, Bartłomieja Apostoła, Mateusza Apostoła i Ewangelisty, Szymona i Judy Apostołów, Wszystkich Świętych, św. Andrzeja oraz Tomasza Apostoła. Nadto w diecezji wrocławskiej — Zwiastowania NMP. Zwyczajowo polecano w obu diecezjach zachowywać post również w wigilię św. Marka oraz w poniedziałek i wtorek tzw. dni krzyżowych. W diecezji wrocławskiej zalecano także post dobrowolny w wigilię Zwiastowania NMP⁵. Ten sam w zasadzie układ chronologiczny obowiązujących postów mamy poświadczony dla diecezji pomezańskiej w r. 1411 i warmińskiej w latach 1449 i 1497. W wypadku pierwszej z wymienionych diecezji statuty synodalne nie wymieniają jedynie wigilii świętych Piotra i Pawła, Andrzeja i Tomasza, dodają natomiast wigilię Nawiedzenia, Oczyszczenia i Narodzenia NMP oraz świętych Katarzyny, Mikołaja i Marka. W diecezji warmińskiej spośród wigilii poprzedzających święta NMP jedynie post w wigilię Wniebowzięcia określano jako obowiązujący z nakazu Kościoła, zaś w pozostałe wigilie — jako zwyczajowy, podobnie jak i post w dni krzyżowe⁶. Niewątpliwie także w pozostałych diecezjach polskich rozkład dni postnych był analogiczny. Warto zwrócić uwagę, że w zasadzie nie obowiązywał post piątkowy, aczkolwiek zwyczajowo był lokalnie przestrzegany. Cytowane statuty diecezji warmińskiej stwierdzają, że „feria sexta plus ex laudabili consuetudine quam statuto ieiunatur”⁷. W diecezji zaś wrocławskiej synod z r. 1477 polecił nakładanie postu w piątek jako pokuty za cięższe przekroczenia⁸, co wskazuje, że normalnie w dzień ten post nie obowiązywał. Podobnie zwyczajowo tylko poszczono gdzieś w okresie adwentu. Według wspomnianego wyżej statutu diecezji warmińskiej z r. 1449 „adventus Domini ex necessitate ieiunandus non est nisi ubi fuerit consuetudo”⁹.

dziewięciotygodniowy w Polsce. „Kwartalnik Historyczny” T. 15:1912 s. 1-12, 127-138).

⁵ CP t. 7 s. 152 art. 24; Z. Chodyński. *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae.* Varsoviae 1890 s. 8 n.

⁶ F. Hipler. *Constitutiones synodales Warmienses, Sambienses, Pomesanienses, Culmenses necnon provinciales Rigenses.* Brunbergae 1899 kol. 19 art. 30, kol. 32 art. 13.

⁷ Tamże.

⁸ Chodyński, jw. s. 18: „[...] si culpae magnitudo requirit, inducant eis ieiunium feriae sextae in cibus coctis, qui haberi possint, et bibitione aquae”.

⁹ Hipler, jw. kol. 19 art. 30.

Do zachowywania postu byli zobowiązani wszyscy dorośli. Statuty diecezji poznańskiej z r. 1420 zobowiązują pod grzechem ciężkim do jego pełnego przestrzegania w okresie wielkiego postu wszystkich, którzy ukończyli 21 rok życia. Zwolnieni byli odeń ludzie niedołężni, starcy, ubodzy, kobiety brzemiennie oraz ciężko pracujący, nie mogący odłożyć pracy na inny dzień¹⁰. Według statutów warmińskich z r. 1449 chorzy mogli uzyskać od biskupa czy też plebana zezwolenie na spożywanie w dni, w które obowiązywał post, jaj, a nawet mięsa, byleby nie wywoływało to zgorznięcia¹¹.

Za nieprzestrzeganie przepisów postnych groziły kary kościelne. W r. 1526 pleban z Łagiewnik w archidiakonacie wieluńskim wniósł do sądu konsystorskiego wniosek o ukaranie kmieci tejże wsi za to, że ku zgorzeniu wiernych spożywali mięso w wigilię świętych Piotra i Pawła oraz w wigilię Narodzenia św. Jana Chrzciciela. Oskarżeni tłumaczyli się, że czynili to z polecenia i w domu szlachcica Andrzeja Brodnickiego, u którego pracowali¹².

Fakt, że zarówno ustawodawstwo synodalne sprawom zachowania postów poświęca stosunkowo niewiele uwagi, jak również brak na ogół skarg na wykroczenia w tym zakresie w aktach sądów kościelnych, zdaje się wskazywać, że obowiązujące przepisy postne były w zasadzie respektowane.

FAST — DAY RULES IN MEDIAEVEL POLAND

Summary

The author calls attention to the fact that the fast — day rules observed in Poland in the first half of the XIIIth century were more severe than in the West of Europe. Lent began in Poland on Sunday, seventy days before Easter, whereas in the West of Europe it began on Ash Wednesday. Moreover, fasting was obligatory in Poland every three months, these were the so-called Dry Days, and the eves of a number of holidays during the year were also fast — days. Fasting was not obligatory on Fridays, though it was observed according to local customs. Similarly fasting during Advent was observed in certain localities depending on custom. Everyone over 21 years of age was obliged to observe the fast — days; only the infirm or very old people, the poor and pregnant women were exempted. The rarity of complaints about the breaking of the rules concerning fast — days seem to show, that the obligatory rules were in principle respected.

¹⁰ CP t. 7 s. 156 art. 41 Podobnie na Warmii — Hipler, jw. kol. 19 art. 30.

¹¹ Hipler, jw. kol. 19 art. 30.

¹² *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*. T. 3: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Plocensis, Wladislaviensis et Gnesnensis (1422—1533)*. Wyd. B. Ulanowski, Kraków 1908 s. 347 nr 838.